

על כסאות ואנשים

שיחה על פרשת מקץ

בפרשת מקץ אנחנו קוראים על עלייתו של יוסף לגדולה במצרים. לאחר שהוא פותר את חלומות פרעה בצורה שמוצאת חן בעיני השליט המצרי, זה האחרון מוסר לידי יוסף למעשה את השליטה על כל ארץ מצרים ועוד מזכה אותו בתואר המחמיא "צפנת פענח". בדברי השבח שלו ליוסף אומר פרעה בין היתר:

אַתָּה תִּהְיֶה עַל-בֵּיתִי וְעַל-פִּינֶךָ יִשָּׁק כָּל-עַמִּי רַק הַפֶּסַח אֲגַדֵּל מִמֶּךָ (ברי מאי, מי)

המשפט הזה "רק הפסח אגדל ממך" הוא בעייתי. ראשית מבחינת תחביר. אם נושא המשפט הוא "הכסא" אזי הפועל צריך להיות "יגדל", מה שפחות סביר שכן לכסא אין יכולת לגדול. הדבר הסביר יותר הוא שהפועל ישאר "אגדל" ואז הנושא צריך להיות "אני". אלא שכאן חסרה מילה כגון "בשל" או "בגלל" או אפילו "על". כמו בכל מקום בתנ"ך, גם כאן השימוש במילה "כסא" איננו במקרה והשאלה היא למה היתה הכוונה? נבחן שתי אפשרויות:

1. כידוע, כח, שליטה וסמכות הם משכרים וממכרים, וככל שהאדם מקבל מנה מהם הוא ירצה יותר ויותר. אחרי שהעניק ליוסף כח רב, פרעה פתאום נתקף בהלה שמא יוסף יעשה בהם שימוש לרעה או אם נדייק, שמא הוא ינסה לחולל הפיכה נגדו. הרי האיש הצעיר הזה הוא חכם, משכיל ובעל כושר שכנוע. עם תכונות כאלה ועם המגע היומיומי עם אנשי החצר ועם העם, לא יקשה עליו לחולל הפיכה. סברה זאת מקבלת חיזוק ממה שמסופר בפרשת ויחי. אחרי שיעקב נפטר, יוסף מבקש מפרעה רשות לנסוע לארץ כנען כדי לקבור את אביו ולחזור. פרעה מסכים אבל שולח עם יוסף חיל גדול:

וַיַּעַל עִמּוֹ גַם-רֶכֶב גַם-פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחְנֶה כְּבָד מְאֹד (שם, נ', ט')

מדוע שלח פרעה מחנה כה כבד לכנען יחד עם יוסף? התשובה היא שפרעה חשש מפני יוסף שמא יאחד נגדו את מלכי כנען ויחזור עם חיל ופרשים לכבוש את מצרים ולהדיח אותו.

לכן מזכיר פרעה ליוסף את הכסא לאמור "בארמון הזה יש גם כסא, ולכסא יש עיניים ואזניים בכל מקום. היזהר לך פן תסטה מסמכותך כמלוא הנימה."

2. לפרעה יש סיבה נוספת לחשוש מפני יוסף. לדידו של פרעה הבחור העברי הזה הושלך לכלא מפני שעינו היתה רעה באשת אדוניו. ועכשיו הוא קיבל סמכויות כמעט ללא גבול. שמא יעלו רעיונות זדון בלבו. הרי גם לפרעה יש אישה (או נשים) בארמון. לכן קודם כל, הוא אומר ליוסף "דע לך שכאן יש גם כסא. שלא יעלה בדעתך לשבת עליו או לטמא אותו". זה המקל, אבל פרעה מציע ליוסף גם גזר: הוא ממחרת לתת לו את אסנת בת פוטיפרע לאישה. מהלך מבריק!! גם לרסן את הבחור, וגם לעזור לכהן און להיפטר מה'אלטע מויטע' שלו ולומר לו "אתה רואה? אני חושב עליך. הישאתי את הבת שלך" ולזכות בתמיכתו המחוזקת (בכל זאת, הוא אישיות לא מבוטלת).

מעניין מה חושבת אם הכלה על כל העניין. רש"י מגלה טפח ומסתיר טפחיים!

אם כן הכסא מופיע בדברי פרעה גם במשמעות פיזית וגם במשמעות מטפורית.

מאז ומתמיד היה הכסא מוטיב של כח ושליטה. ראשית אצל ה': הנביא ישעיהו אומר מפי ה' "השמים כסאי והארץ הדם רגלי" (ישע', ס"ו, א'). כאן לכסא יש משמעות מטפורית, ואילו הנביא יחזקאל כמעט כמעט מממש את הכסא מימוש פיזי. בחזון הקדשתו לנביא הוא רואה את כסא הכבוד:

וּמִמַּעַל לְרִקְיעַ אֲשֶׁר עַל-רֹאשֵׁי פְמָרָאָה אָבֹן-סַפִּיר דְמוֹת פֶּסֶא וְעַל דְמוֹת הַפֶּסֶא דְמוֹת פְּמָרָאָה אָדָם עָלָיו מְלַמְעָלָה (יחז' א', כ"ו)

מה שהנביאים הרשו לעצמם, אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו. לכן לא נדבר על ה' שהוא נעלה ונשגב מאיתנו לאין ערוך.

אחרי ה' באים בני אדם ובראשם מלכים. יש אזכורים רבים מספור של המילה כסא אצל מלכים כסמל של כח ושליטה. נזכיר רק את הפרק הראשון בספר מלכים א', פרק שמדבר בין היתר על בעיות ההסקה ומיזוג אויר של דוד המלך והפתרון האלגנטי שמצאו המהנדסים שלו לבעיה! בפרק זה בלבד מופיעה המילה כסא בתור מושב המלך וסמל למעמדו הרם 13 פעמים. מספר טיפולוגי? – אולי.

ומהזוית האישית: נפל בחלקי להיות במשך 24 שנים נתין של מלך שישב על "כס הטווסים" בטהראן. הוא ישב על הכסא 37 שנים. אבל שלא כמו אצל הקדוש ברוך הוא, אצל בני אדם הכסא יכול להיות בוגדני והפכפך. לימים באו הקנאות הדתית, הבורות, האכזריות והרשעות, עשו יד אחת, הפכו את כס הטווסים, וכוננו כסאות חדשים במקומו. אני חושב שגם לכסאות האלה לא תהיה תקומה מפני שהם נכונים על רשע.

גם לכהנים היה כסא כבוד. די להזכיר את עלי הכהן היושב על הכסא. בהקדמה לתפילת חנה המפורסמת נאמר:

וְתָקַם חֲנָה אַחֲרַי אֶכְלָה בְּשֵׁלָה וְאַחֲרַי שְׁתֵּיהֶן וְעָלִי הַכֹּהֵן יֵשֵׁב עַל-הַכִּסֵּא עַל-מִזְבֵּחַ הַיְהוָה (שמואל א', א', ט').
ובמקום אחר בתיאור הבשורה על המפלה במערכה באבן העזר:
וַיָּבֹא וְהָיָה עָלָי יֵשֵׁב עַל-הַכִּסֵּא יָד (נד) דָּרָךְ מִצִּפְּהָ כִּי-הָיָה לְבָדוּ חָרָד עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְהָאִישׁ בָּא לְהַגִּיד בְּעִיר וַתִּזְעַק כָּל-הָעִיר (שם, ד', י"ד)
וכבר אמרנו שאצל בני אדם הכסא יכול להיות בוגדני:
וַיְהִי כְהִזְכִּירוֹ אֶת-אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיִּפֹּל מֵעַל-הַכִּסֵּא אַחֲרָנִית בְּעַד יַד הַשָּׁעַר וַתִּשָּׁבֵר מִפְּרִקְתּוֹ וַיָּמָת כִּי-זָקֵן הָאִישׁ וַיִּכָּבֵד וְהוּא שֹׁפֵט אֶת-יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה (שמו"א, ד', יח')

השופטים לא נפלו מהמלכים ומהכהנים בישיבה על כסא כבוד. ספר תהלים יודע להלל את ירושלים על כך ש-:

כִּי שָׁמָּה יֵשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפַּט כִּסְאוֹת לְבַיִת דָּוִד (תהלי קכ"ב ה')
מאז ועד היום כס המשפט מעורר כבוד ויראה (אולי לא אצל עברייני הצוארון הלבן!).

בימינו הכסא הוא נחלת רבים. ואולם בו בזמן שדלת העם רק יושבים על כסא, המנהיגים רודפים אחריו ומעל כל כסא לוטשים עיניים לכסא יותר גבוה. אלא שגם כאן הכסא יכול להיות חרב פיפיות: ליפול מהכסא של ראש הממשלה יכול להיות כואב מאוד ואפילו שגובהו של הכסא לא עולה על גובה כסאו של קמעונאי בשוק. והוא האמור בנפילה מעל כסאו של נשיא המדינה!

יש כסאות מכסאות שונים:

על כסא הטייס של מטוס קרב אתה אולי מרגיש מלך העולם. הארץ פרושה על כף ירך, ובידך לנהוג במקום זה לשבט ובמקום זה לחסד. ואולם לעתים אין לך מנוס מלהיפלט מעל הכסא - אל גורל בלתי ידוע.

מה מרגיש אדם היושב על הכסא של מפעיל עגורן גדול? האנשים למטה הם כחגבים בעיניו, אבל חובה עליו לשמור על בטיחותם.

על כסא הספר אתה חושב שהראש אמנם שייך לך, אבל בידי הספר הוא כחומר בידי היוצר. על כסא הספרית על אחת כמה וכמה אם כי חוויה כזאת לא היתה לי.

על הכסא אצל רופא השיניים גם יש לך פתחון פה וגם אין לך, ומאותה סיבה! וכולך תפילה שהישיבה תהיה קצרה.

אני תמה מה יש בכסא שעושה אותו מצרך כל כך מבוקש אצל האומנים. יש עשרות עיצובים מודרניים של כסא, ממש עשרות. מהם כאלה שעוד אפשר להבחין שהחפץ הוא כסא, מהם כאלה שכשאתה מסתכל עליהם אתה שואל "ווס איסט דוס?" אז אומרים לך שזה כסא. – מה? כסא? הצחקתם אותי. איך יושבים על הדבר הזה?

הגדיל לעשות האומן הבריטי Allan Jones שאת הכסא שלו עשה מגוף של אישה. הכסא הזה הוא פריט אחד מתוך טריפטיכון הכולל כסא, שולחן ומתלה כובעים - כולם עשויים אותו חומר מבנה.

לסיום תרשו לי לומר כך:

אם אתם רוצים להחליף את הכסאות באולם התפילה ⁽¹⁾, זאת כמובן יוזמה מבורכת, אבל תשמעו ממני ותישארו עם כסאו פשוטים. אל תעשו אותם יותר מדי משוכללים, יותר מדי מסובכים, מוזיקליים, מכניים עם גלגלים, ומפאת קדושת השבת - גם לא חשמליים!

שבת שלום

הכין: ניסן אבדי

(1) הנושא היה אקטואלי בזמן שהדברים נאמרו.